

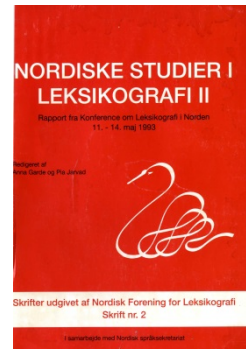
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Ordboksredaktör i dag - personliga reflexioner kring en yrkesroll

Forfatter: Inger Hesslin Rider

Kilde: Nordiske Studier i Leksikografi 2, 1993, s. 257-262
Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, 11.-14. maj 1993

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Ordboksredaktör i dag

- personliga reflexioner kring en yrkesroll

Inger Hesslin Rider

När mitt första barn föddes i början på sjuttioalet var det ingen tvekan om hur en baby skulle behandlas: mat var fjärde timme, väck barnet om det sover när det är matdags osv. Reglerna var klara och entydiga: så här gör man. Att inte göra så betraktades snarast som hållningslöst och konstigt. Den som blir mamma idag får helt andra instruktioner: det finns inte bara ett sätt, låt situationen avgöra vad som behövs, det är normalt att den ena dagen inte är den andra lik!

Jag har varit mamma längre än jag har varit ordboksredaktör, men under mina femton år i branschen har jag varit med om en väldig utveckling och breddning av redaktörsarbetet. Det finns faktiskt tydliga paralleller till det jag just sagt om spädbarn - inte bara det att det är en lång graviditet och en förlossning som kan vara nog så dramatisk, inte bara det att ordboken känns som ens barn - utan också detta att det förr var mera entydigt hur man skulle göra och att man nu anpassar varje projekt till omständigheterna och ständigt prövar nya vägar.

Min tanke är att beskriva ordboksredaktörens arbete på ett stort affärsdrivande bokförlag. Jag berättar från min egen horisont, på mitt förlag, i Sverige - både som jag upplevde den mera självklara äldre situationen och hur jag ser dagens mycket mera oförutsägbara och skiftande tillvaro. Jag betonar igen att detta är min version, för jag är väl medveten om att det finns skillnader både mellan förlag och mellan länder. Jag hoppas i alla fall att ni ska tycka att det har ett allmänt intresse!

Om man för ett ögonblick går ännu längre tillbaka, så var ju ordböcker förr i allmänhet enmansverk, kända under författarnamnen: Webster, Harlock, Auerbach. Förlagets roll var marginell. Författaren gjorde sitt eget upplägg och arbetade fram en bok, som förlaget gav ut med den textmängd det blev, när författaren ansåg sig vara klar. Någon ordboksredaktion på förlaget behövdes inte. Norstedts ordboksredaktion som jag tillhör, har genom omorganisationer hetat Svenska Bokförlaget, Läromedelsförlagen, Esselte Studium och Esselte Ordbok, men har faktiskt sitt ursprung i *Norstedts korrekturavdelning*. Detta talar sitt tydliga språk om graden och arten av ingrepp i ordbokstexten från förlagets sida.

När jag började hade förlaget sedan länge en fast, författande ordboksredaktion. Jag kom in i en välstrukturerad, väldefinierad och trygg värld - och säkert den bästa skola man kan tänka sig när det gäller det här yrket.

På redaktionen arbetade man i *en* grupp, alla med samma projekt. Alla var väl insatta

i det arbete som pågick och samma regler gällde för alla. Alla resurser satsades på en sak i taget. Det fanns en inbyggd kontinuitet och en stor trygghet i detta. Jag kan inte minnas att det någonsin fanns någon tvekan om hur nästa arbetsdag skulle gestalta sig för ordboksredaktören. Det redaktionella arbetet fyllde i stort sett all ens tid. Jag skulle ljugna om jag nu påstod att jag aldrig har längtat tillbaka till detta. Det som känns som en oerhörd lyx idag: att få sitta en hel lång dag och bara koncentrerat arbeta på sin ordbokstext!

Men man kunde också känna att ordboksmakeri var en syssla som på något vis var isolerad från omvärlden: en skön konst som bara ett fåtal begrep sig på och hade insyn i. Och även om företagsledningen ibland kunde komma med försynta frågor om det inte gick att arbeta *lite* fortare, så behandlades ordboksutgivningen i en kategori för sig på förlaget. Man såg med tålmodigt överseende på den seriösa och flitiga, men något underliga ordboksredaktionen.

Det var en lugn, förutsägbar och kanske lite tråkig värld. Den som arbetar som ordboksredaktör på ett bokförlag idag befinner sig mitt i hetluften: det är en hetsig, rörlig och spännande vardag. Formellt sett är det samma befattning, men allt har egentligen ändrats.

I stället för att ha hela redaktionen knuten till ett och samma projekt arbetar vi nu i projektgrupper. Vi har en mängd frilansare, både svenska och utländska. Mellan projekten måste resurserna fördelas och prioriteringar göras. I stället för gamla gröna skrivmaskiner och bruna kortlådor har vi kraftfulla datorer med lysande blå skärmar. I stället för att på heltid arbeta med textredigering är ordboksredaktören idag projektledare - vilket betyder att han eller hon sysslar med *planering och ekonomi, handledning och regelskrivning, granskning och kontroll, uppmuntran och kritik, logistik och statistik, marknadsföring och produktutveckling och dataarbete i teori och praktik* - samt förstås *lexikografiskt arbete!*

Ordbokstext är fortfarande grunden i arbetet, men ordboksredaktören ägnar sig mer åt att se till att andra gör ett arbete som på olika sätt håller måttet, än åt att själv skriva.

På den gamla ettprojektsredaktionen satt redaktionschefen med de flesta av dessa olika tåtar i sin hand. Utvecklingen av redaktörens roll är förstås inte resultatet av något slags samlad aktion för att göra alla till småchefer utan är en anpassning till situationen och marknaden. Dagens samhälle kräver ordböcker på många språk, aktuella och anpassade till olika användare.

På en redaktion där 20-30 titlar kan vara i arbete samtidigt kan inte redaktionschefen leda och styra allt i detalj.

Gruppen av redaktörer och projektledare måste ha ett nära samarbete. Det gäller att förvalta den samlade kompetens som finns inom gruppen. Det gäller att hjälpas åt att hänga med i vad som händer i den akademiska världen, inom lexikografien, på teknologisidan och så vidare. Eftersom projekten också är så olika sinsemellan så är det viktigt att utbyta erfarenheter, både goda och dåliga, så att kompetensen och effektiviteten hela tiden växer. Mycket kraft ägnas åt samarbete kring ordböckernas utformning. Användarvänlighet är ju bland annat att göra så att användaren känner igen sig mellan olika

böcker och inte behöver lära sig nya system för varje ny ordbok. Eftersom resurserna är ändliga måste projekten samplaneras i tid och ekonomi. En redaktör kan bli tvungen att acceptera nedskärning i sitt projekt under en tid till förmån för ett annat mera akut. Medarbetare kan "lånas ut" mellan projekten vid toppar och dalar. Målet är i alla lägen naturligtvis att få fram bästa möjliga ordbok till rimliga kostnader och inom rätt tid.

För att åstadkomma detta måste dagens ordboksredaktör klara de olika sysslor som jag nyss nämnde.

Planering är A och O i arbetet. Ju fler projekten är, desto viktigare blir detta moment. Resurserna måste användas på bästa sätt. För budgetering måste redaktionschefen få realistiska underlag att utgå ifrån. Att "tid är pengar" är verkligen ett talesätt med stor giltighet när det gäller planläggning av ordboksarbete.

Redan den allra första kalkylen över ett ordboksprojekt måste bygga på så "hårda fakta" som möjligt. Man får börja med att skapa en tydlig bild av den färdiga produkten och det arbete som ska leda fram dit:

Vilken är marknaden?

Hur stor är den?

För vem, dvs hur stor, ska boken vara?

När ska den vara klar?

Vad kan tekniken göra?

Hur många moment behövs i arbetet?

Hur många redaktörstimmar?

Hur många redaktörer?

Så här kan resonemangen gå: Vi vill ha en ordbok för allmänmarknaden, en medelstor ordbok från svenska till språket X. Omfång ca 55 000 ord och fraser eller ca 700 sidor med normal layout. Den bör vara klar på hösten år Y, dvs om drygt tre år. En svensk bas att utgå ifrån har vi.

Erfarenheter från andra projekt hjälper oss att komma fram till att vi bör klara projektet på två vändor: en författande / översättande och en granskande plus en teknisk kontroll, ren korrekturläsning. Jämförelser med andra liknande projekt hjälper oss att beräkna hur många redaktörstimmar projektet kan komma att kräva.

När kalkylen är uppgjord och godkänd och utgivningsbeslutet formellt fattat kan den egentliga projektplaneringen börja. En detaljerad *projektplan* med tidsangivelser och delmoment görs nu upp.

Vi hade alltså ett svenskt underlag att utgå ifrån och behöver inte avsätta speciell tid för ordurvalet. Det är lämpligt att ordboken kommer ut i september år Y - 36 månader från projektstart.

Därför räknar man baklänges. Vi får räkna med tre månader för sättningsförberedelser, sättning, tryck och bind. I juli månad är Sverige stängt, så den månaden får vi räkna bort. Materialet ska alltså vara klart att lämna oss i april samma år. Återstår 32 månader att fördela på det redaktionella. En rimlig fördelning blir kanske att fas 1, författandet / översättandet, får ta 17 månader, fas 2, granskningen, får ta 12 och de sista kon-

trollerna 3 månader. Varje fas bryts sedan ner ytterligare, till spalter per vecka, eller ofta spalter per timme i slutet av projekten.

Projektgruppen formas, genom kontakter, annonser, intervjuer. Medlemmarna i gruppen får binda sig för ett bestämt antal timmar per vecka. Nu är det dags för *handledning och regelskrivning*. Gruppen måste ha tydlig information om förlagets intentioner vad gäller omfång och disposition av ordboken. Det tar alldeles för mycket tid att göra hur som helst först och sedan försöka samordna till ett helt - det har många av oss bittert erfärit. Även om medarbetarna varit med förr och är vana, är regelboken - det som vi hos oss av tradition kallar Koranen - oerhört viktig.

Som alla i den här församlingen vet så finns det massor av sätt att säga samma sak på i en ordbok, och många av dem är lika korrekta, men om de används om varandra blir det inte en bra och helgjuten ordbok.

I början av arbetet behövs redaktören / projektledaren på olika sätt. Kontroller av producerad text behövs för att avslöja olikheter i behandling inom gruppen, och också enskilda medarbetares "egna konstigheter". Med täta projektmöten får man till stånd diskussioner och lösningar av enskilda redigeringsproblem. Allt detta glesas ut successivt när projektet är stadigt på spåret.

I den idealiska projektgruppen arbetar alla som de ska, när de ska och presterar dessutom ett bra material. Som alltid när vi ofullkomliga människor är inblandade är verkligheten ofta en annan. Projektledaren måste kunna fungera som coach, och ge *uppmuntran och kritik*, piskor och morötter. Problemen visar sig ofta röra tider, och därmed också pengar. En medarbetare kanske har en massa andra sysslor också och gör i snitt 5 timmar i veckan i stället för de 20 som planeringen bygger på. En annan gång är det någon som behöver extra semesterpengar och visar sig göra 40 timmar i stället för de beräknade 20. I bästa fall är det arbete som för projektet framåt i samma takt och det finns dessutom pengar avsatta. Men lika ofta kan det vara sådant som spräcker kostnadsbudgeten - det här projektet är ju inte det enda som är på gång. Alla måste följa reglerna för sin del av verksamheten om verksamheten ska gå runt.

Andra problem inom ett projekt kan vara en medarbetare som inte håller måttet vad gäller kvalitet på det utförda arbetet. Det är inte lätt att komma med det beskedet till en medarbetare som kanske dessutom är i stort behov av inkomsten. Alla medarbetarna i ett projekt är individer. De har väldigt olika behov av kontakt, stöd och feedback. En bra projektledare ska kunna dela ut just detta i individuellt anpassade doser. Har man tur har man själv någon där man kan få hämta stöd när det känns tungt - för det gör det förvisso emellanåt.

Logistik och statistik är aspekter av den planering och uppföljning som måste pågå under projektets hela löptid. Har vi den bästa arbetsgången för att föra projektet framåt? Kan några moment slås ihop? Blir det mer effektivt om B går igenom materialet före A? Hur långt har vi kommit i procent av hela materialet? Kommer tidplanen att hålla? Ligger vi just nu på plan? Om inte - varför inte? För enligt Murphys berömda lag är den här typen av avvikelser nästan alltid till det sämre. Vad kan man göra för att komma tillbaka på spåret? Kanske kan någon medarbetare tillfälligt ta på sig lite mer, eller kanske

måste vi helt enkelt arbeta snabbare. I det sammanhanget kan man komma in på funderingar och diskussioner om överkvalitet. Eftersom ordboken så mycket är ens hjärtebarn vill man ju inte se den behäftad med brister. Men realiteten idag är att en ordbok måste bära sina kostnader - ju längre man filar och polerar desto mer kostar det och desto längre dröjer det innan pengar kommer in igen och gör nya projekt möjliga. Det kan vara nog så smärtsamt att inte kunna göra allt man vill och allt man vet att man skulle kunna göra.

Det jag säger kan låta väldigt krasst ekonomiskt - och visst blir det ett ständigt räkande. Men det ligger ju faktiskt ingen motsats i sig mellan god kvalitet och säljbarhet! Och den enda riktigt bra ordboken är trots allt en som är tillgänglig för fler än dem som skrivit den!

Att man hela tiden ska arbeta fram mot en säljbar produkt är naturligtvis en självklarhet på ett förlag. Långt innan ordboken finns i sinnevärlden måste man börja tänka på *marknadsföring*. Det är för sent att börja sälja in boken när den redan är klar i tryck. Ett halvår eller mer innan färdig bok finns ska katalogtexter skrivas, omslagsskisser beställas och underlag för annonsering lämnas. Ordboksredaktören förväntas inte vara någon copywriter, men är ju den som känner ordbokens kvaliteter bäst. Användarna är ofta kunniga och medvetna och kräver handfast information. Förlagets säljare måste få argument så att de förstår att detta är just den ordbok världen väntat på, så att de i sin tur kan övertyga inköpare i bokhandel eller skola.

Produktutveckling är ett annat sätt att trygga ordboksutgivningens framtid. Målgruppsanpassade ordböcker är något vi kommer att få se mer av. Med teknikens hjälp kan man åstadkomma olika varianter ur samma källa, böcker som skiljer sig åt till innehåll, uppbyggnad eller yttre form eller alltihop. Ordböcker har ju egentligen den underbara egenskapen att alla behöver dem. Det vilar på oss alla att göra det bästa av detta faktum.

Datorerna och den nya tekniken finns överallt i ordboksredaktionens värld. Det är svårt att tänka sig en tid när man klarade sig utan dem. Ordboksredaktören behöver inte vara programmerare, men måste kunna göra en kravspecifikation för varje projekt. Alla projekt behöver inte produceras i ett speciellt system för ordboksarbete. Ibland räcker det med en vanlig ordbehandlare, ibland kanske en laserutskrift kan få duga som original - regeln är återigen att det finns fler än ett sätt.

Man måste också vara öppen för nya vägar och nya experiment: vändningar, olika slags motkörningar m.m. En del experiment blir lyckade, andra tämligen plågsamma och katastrofala, men allt samlas ju till en väldig erfarenhetsbank på redaktionen. Redaktörerna har med åren förvärvat en rätt hälsosam oräddhet för datorer. Och tålmodigare slavar än datorerna får man leta efter. För systematiseringsarbete är det fantastiskt att ta datorerna till hjälp för att städa upp bland inkonsekvenser, samordna förkortningslistor, söka efter specialfall - uppgifter som är näst intill omöjliga att göra "för hand". Men visst kan man med datorhjälp också åstadkomma alldeles gräsliga fel - det gäller att ha ögonen med sig. Redaktören har ansvaret för att allt finns på plats där det ska. Det kan inte vara lustigt att vara redaktör för den svensk-nederländska ordbok (inte vår!) där bokstaven S oväntat slutar vid "stadigvarande" och alltså saknar både "stå", "ställa" och "säga" - för att

Inger Hesslin Rider

inte tala om "svensk".

Eget ordboksarbete då? Ja, som jag sa i inledningen är det något önskvärt som nästan känns som en lyx. Det är svårt att få tiden att räcka till för allt som ingår i arbetet. Men det är viktigt att man inte tappar bort sin kompetens när det gäller arbete med ordbokstext. Det gäller att finna tid för att skriva själv och att förkovra sig på olika sätt – t.ex. genom sådana här konferenser. För man blir en bättre instruktör och gör bättre beräkningar om man själv är en bra redaktör, det är jag övertygad om!

Slutligen

För att återanknyta till det där med barnuppfostran och spädbarnsvård: det barn jag nämnde i början är nu 19 år, pigg, frisk och – så vitt jag som hennes mamma kan bedöma – fullt normal. Hon är alltså ett levande bevis på att det gick att göra på det viset.

De ordböcker som gjordes på det "gamla" sättet är också utmärkta ordböcker. Men på samma sätt som det är orimligt att låta ett barn gråta av hunger, eller tvinga det att äta när det bara vill sova, är det orimligt att arbeta långsamt när det går att arbeta fortare, att göra få ordböcker när det går att göra många. Ett brett och aktuellt ordbokssortiment som folk vill köpa och använda ser jag som den bästa garantin för att få fortsätta i det här fantastiskt roliga yrket.